

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

ЛЕКЦІЯ № 6

**ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ
КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ ТА ЇХНІ РЕГІОНАЛЬНІ
ОСОБЛИВОСТІ**

з навчальної дисципліни
«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»
для студентів спеціальності 073 „Менеджмент”

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«___» _____ 202__ р. протокол №___
Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 6. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ ТА ЇХНІ РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

План

- 6.1. Поняття та структура національного господарства України**
- 6.2. Виробнича та невиробнича сфери господарювання: основні поняття та структура**
- 6.3. Поняття територіально-виробничого комплексу (ТВК). Передумови економічної ефективності ТВК**
- 6.4. Класифікація територіально-виробничих комплексів**
- 6.5. Сутність та поняття міжгалузевого комплексу. Класифікація міжгалузевих комплексів**

6.1. Поняття та структура національного господарства України

Національне господарство країни - це певна історично сформована економічна система, що забезпечує визначені матеріальні та духовні потреби населення шляхом створення необхідних життєвих благ на основі оптимального використання обмежених ресурсів.

Господарство країни - це історична категорія, яка постійно розвивається, змінюється, удосконалюється. Поняття «національне господарство» є багатогранним і містить сукупність певних відомостей про те, як населення країни веде свою господарську діяльність. **Господарська або економічна діяльність** — це певна діяльність, яка спрямована на задоволення різних потреб людей.

Економіка будь-якої країни базується на функціонуванні підприємств, що спеціалізуються на виробництві певних товарів та послуг для задоволення різних потреб людей.

Таким чином, підприємство - це первинна ланка поділу праці в суспільстві, що виробляє певну продукцію або реалізує певні послуги і має економічну самостійність та технічну завершеність.

Найважливішою структурною одиницею господарства країни є галузь, під якою мається на увазі сукупність підприємств та установ, що випускають однорідну продукцію за подібною технологією. Усі підприємства входять до складу певних галузей господарства. Наприклад, підприємства, що займаються виробництвом продуктів харчування, належатимуть до харчової промисловості, а школи, дитсадки, технікуми, коледжі - до освітньої галузі.

6.2. Виробнича та невиробнича сфери господарювання: основні поняття та структура

Господарство України поділяється на дві основні сфери: *виробничу (матеріального виробництва)* і *невиробничу (сфера послуг)*. **Виробнича сфера** пов'язана, головним чином, із виробництвом товарів, їх доставкою споживачеві та з продовженням процесу виробництва у сфері обігу. **Невиробнича сфера** займається наданням різноманітних послуг. Співвідношення між цими сферами характеризується показниками зайнятості. У виробничій сфері України зайнято близько 70% економічно активного населення, у соціальній - близько 30%, у той час як в економічно розвинутих країнах їх співвідношення майже протилежне (40 і 60%).

Галузі виробничої сфери тісно пов'язані між собою та разом із галузями невиробничої сфери становлять єдиний господарський комплекс країни.

Промисловість - провідна галузь матеріального виробництва, що становить основу індустріалізації економіки країни. На неї припадає значна частина всіх матеріальних витрат, наукових досліджень і розробок. Саме промислова продукція лідирує у світовій торгівлі як за вартістю, так і за обсягами продажу.

Усі галузі промисловості поділяються на важку та легку індустрію.

У важкій індустрії зайнято близько 70% від загальної кількості зайнятих у промисловості України, у той час як на легку промисловість припадає 6%, а на харчову - 14%.

Паливно-енергетичний комплекс — сукупність галузей і підгалузей промислового виробництва, що спеціалізуються на видобутку, збагаченні,

переробці та використанні всіх видів енергоресурсів, виробництві й розподілі електроенергії й тепла. До його складу входять дві інтегральні галузі - паливна промисловість і електроенергетика.

До паливної промисловості входять вугільна, нафтовидобувна й нафтопереробна, газодобувна, уранова, торфова і сланцева галузі

До складу електроенергетики входять *телові* (ТЕС), *атомні* (АЕС) і *гідралічні* (ГЕС) електростанції; *лінії електропередач* (ЛЕП), що поєднують електростанції в єдину енергетичну систему країни; служби, що постачають споживачам електроенергію і тепло.

Металургія входить до складу великого міжгалузевого комплексу з виробництва конструкційних матеріалів, який включає випуск продукції чорної та кольорової металургії. Чорні та кольорові метали - це одні з основних конструкційних матеріалів для виготовлення машин, механізмів та різних споруд. Галузі металургійного комплексу є основою розвитку машинобудування, металообробки і будівництва. Продукція галузей металургії в експорті займає перше місце. Металургійний комплекс складається з чорної та кольорової металургії.

Машинобудування - головна галузь промисловості світу, яка найбільшою мірою визначає рівень науково-технічного прогресу, а за вартістю продукції та за кількістю зайнятих працівників посідає перше місце.

Машинобудування — комплекс багатьох взаємопов'язаних галузей, які виробляють машини, устаткування, інструменти для виробничої і невиробничої сфер, спеціальну оборонну техніку, а також різноманітні апарати і прилади побутового та культурного призначення для населення.

Хімічна промисловість — це галузь, на підприємствах якої, застосовуючи хімічні методи переробки сировини і матеріалів, одержують різноманітну хімічну продукцію. До хімічної промисловості належать гірничо-хімічна промисловість, виробництво мінеральних добрив, промисловість хімічних волокон і ниток, промисловість синтетичних смол і пластмас, хіміко-фармацевтична

промисловість, промисловість побутової хімії, лакофарбова промисловість та промисловість синтетичних барвників і хімічних реактивів.

Агропромисловий комплекс (АПК) - виробничо-територіальне поєднання галузей (підприємств), які спільно функціонують для досягнення єдиної мети: виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки, зберігання, транспортування та збуту сільськогосподарської продукції.

До **АПК** входять: *сільське господарство, харчова, м'ясна, молочна, борошномельно-круп'яна, комбікормова, плодоовочева, мікробіологічна промисловість, низка обслуговуючих підрозділів машинобудування, виробництво мінеральних добрив і хімікатів та допоміжні галузі, які забезпечують спорудження об'єктів, транспортування, зберігання та реалізацію сільськогосподарської продукції.* До складу **АПК** входить **продовольчий комплекс**, що включає *зернопродуктовий, картоплепродуктовий, цукробуряковий, плодоовочево-консервний, виноградно-виноробний, м'ясний, молочний, масло-жировий підкомплекси.* **АПК** є гарантом забезпечення продовольчої незалежності країни, а продуктивність його галузей безпосередньо впливає на вирішення соціально-економічних завдань.

Соціальна інфраструктура - комплекс підприємств і установ виробничої та соціальної сфер народного господарства країни, які виконують специфічні суспільні функції для безпосереднього задоволення особистих матеріальних і духовних потреб людей з метою підвищення їхнього життєвого рівня.

Соціальна сфера складається з двох комплексів: **соціально-культурного та матеріально-побутового.** До першого комплексу водять: охорона здоров'я, фізична культура і спорт, соціальне забезпечення, освіта, культура, мистецтво, наука та наукове обслуговування, до другого — роздрібна торгівля, громадське харчування, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення.

6.3. Сутність та поняття територіально-виробничого комплексу (ТВК)

Ефективне використання усіх наявних ресурсів, спеціалізація і кооперування виробництва, створення оптимальних умов для життя і праці людей є основою формування і функціонування територіально-виробничих комплексів.

Територіально-виробничий комплекс – це взаємообумовлене сполучення підприємств різних галузей, за якого на основі повного й раціонального використання всіх видів ресурсів досягається економічний ефект, що забезпечує максимальне насичення ринку товарами і послугами.

Передумовою економічної ефективності територіально-виробничих комплексів виступають:

а) залучення в господарський оборот природних, сировинних, трудових і економічних ресурсів з метою досягнення цілей регіону;

б) спеціалізація підприємств та поділ праці між окремими ланками комплексу;

в) формування оптимальної транспортної системи з метою ефективності транспортних перевезень у межах підприємств;

г) централізація допоміжних і обслуговуючих виробництв та соціальної інфраструктури з метою спільного використання;

д) створення бази будівельної індустрії для кращого забезпечення функціонування комплексу.

6.4. Класифікація територіально-виробничих комплексів (ТВК)

Територіально-виробничий комплекс (ТВК) є провідною формою територіальної структури господарства і розміщення продуктивних сил.

Територіальна структура господарства - це просторове розміщення виробничих сил, представлених підприємствами, що тісно взаємопов'язані між собою, і установами різних галузей, що виконують певні функції в розвитку господарства країни.

На більш низьких рівнях територіальної структури господарства перебувають промислові агломерації, промислові центри агломерацій, промислові вузли, промислові центри, промислові пункти.

Промислова агломерація - зосередження промислових вузлів навколо великого промислового центру. Під промисловим центром агломерації мається на увазі найбільший у ній промисловий вузол.

Промисловий вузол - це зосередження підприємств однієї або декількох галузей у межах міста, об'єднаних загальною виробничою інфраструктурою (наприклад, Харківська промислова агломерація, центром якої є місто Харків). Організація виробничих сил у формі промислового вузла дозволяє заощадити приблизно 30% земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів.

Промисловий пункт — це невелике місто або селище міського типу з розміщенням у ньому, як правило, одного (рідше двох) промислових підприємств.

Промисловий центр - населений пункт, в якому перебуває кілька промислових підприємств, але не всі вони об'єднані загальною виробничою інфраструктурою.

За охопленням території територіально-виробничі комплекси підрозділяють на: міжрайонні (територія України); районні (вісім економічних районів); підрайонні (адміністративні області); локальні (адміністративно-господарський район).

Всі територіально-виробничі комплекси поділяються на підгрупи — мікрорайонні і підрайонні.

Мікрорайонні комплекси підрозділяються на **локально-кущові** (декілька споріднених підприємств або одне підприємство, поділене за технологічною схемою) і **локально-міські** (відповідають вимозі ефективного розвитку великих міст стосовно створення раціональної системи виробничих зв'язків між провідними підприємствами окремих галузей для забезпечення поєднання виробництв всього комплексу).

Комплекси підрайонів поділяються на галузеві і міжгалузеві.

Галузевими комплексами називають зосередження однорідних підприємств і галузей в регіонах, що виникають на базі однієї великої галузі взаємозалежних виробництв.

Міжгалузевий комплекс — це поєднання економічно взаємопов'язаних галузей на основі міжвідомчих зв'язків, у яких підприємства різних відомств мають певну самостійність.

6.5. Сутність та поняття міжгалузевого комплексу. Класифікація міжгалузевих комплексів

Міжгалузевий комплекс - це сукупність видів діяльності, здійснюваних у певному місці і об'єднаних у певну групу (підсистему) тісними виробничими, комерційними та іншими зв'язками.

Міжгалузеві комплекси формуються як у виробництві, так і у сфері обслуговування, а також в інфраструктурних галузях. *У практиці традиційно виокремлюють такі міжгалузеві комплекси: паливно-енергетичний, металургійний, хімічний, машинобудівний, лісопромисловий, агропромисловий, будівельний, транспортний, соціальний, військово-промисловий.* Останнім часом цей перелік зростає, до міжгалузевих комплексів тепер включають: рекреаційний, морегосподарський, зовнішньоекономічний, комплекс природокористування, інформаційний, управлінський тощо.

Всі міжгалузеві комплекси функціонують у межах регіону як елементи єдиного структурного утворення (часто їх називають підсистемами регіонів).

За видами міжгалузеві комплекси поділяються на:

- *родові*, що формуються як великі сфери людської діяльності, тобто це системи, що виділяються на основі попарного поєднання великих сфер господарювання, наприклад наукові об'єднання в межах регіону або навіть держави;

- *видові*, що формуються з підприємств однієї сфери господарювання, але різних секторів комплексу, наприклад агропромисловий комплекс, який об'єднує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку і реалізацію;

- *підвидові*, які представлені кількома галузями певного сектору економіки, наприклад, транспорт, промисловість, сільське господарство тощо.

Міжгалузеві комплекси в залежності від просторових масштабів поділяються на *національні*, що направлені на вирішення важливих загальнодержавних проблем (наприклад програма розвитку металургійного чи продовольчого комплексу тощо) та *територіальні*, що функціонують на певній території і поділяються на *регіональні*, що діють в межах країни (макрорівень) або в межах області (мезорівень) і поділяються на мікрорайони, та *локальні*, що функціонують у межах адміністративних районів.

За характером зв'язків між галузями вирізняють 4 типи міжгалузевих комплексів:

1. Галузі, підприємства яких пов'язані послідовною і (або) паралельною переробкою певного типу сировини, включаючи її видобування (вирощування). Наприклад, агропромислові, рибпромислові, лісопромислові комплекси.

2. Однорідні галузі, зв'язки між підприємствами яких виникають на основі виробництва взаємозамінюваної продукції (послуг). Наприклад, паливно-енергетичний комплекс, транспортний тощо.

3. Комплекси, що складаються із сукупності кількох галузей, діяльність підприємств яких спрямована на вирішення певної господарської або регіональної проблеми. Наприклад, продовольчий, рекреаційний комплекси.

4. Програмні міжгалузеві комплекси - комплекси галузей, зв'язки між підприємствами яких здійснюють, щоб досягти певної мети, заданої їм економікою, соціальною, екологічною або науково-технічною проблемами. До них відносять міжгалузеві комплекси перших трьох видів, наприклад, продовольчий, паливно-енергетичний комплекс, формування яких регулюється відповідно до певної програми.